

Особливості застосування перекладацьких трансформацій при перекладі офіційно-ділових документів (на прикладі Декларації про права людини)

Мета: дослідити характерні ознаки текстів офіційно-ділового стилю, виокремити характерні прийоми та найчастотніші перекладацькі трансформації, застосовані при перекладі.

В умовах розвитку зв'язків та партнерства з країнами-членами Європейського союзу, **актуальність теми** представлена необхідністю виокремлення найоптимальніших способів та трансформацій для виконання адекватного та еквівалентного перекладу офіційно-ділових документів з англійської мови на українську та навпаки.

В рамках нашого дослідження було виокремлено найчастотніші та найуспішніші способи перекладу текстів офіційно-ділового стилю на прикладі Декларації про права людини. Як відомо, одним з основних факторів, які необхідно враховувати при перекладі будь-якого тексту – це функціональний стиль мови тексту оригіналу. Декларації належать до офіційно-ділового стилю мови, що вирізняється рядом характерних йому **особливостей**: специфічною термінологією і фразеологією; традиційністю засобів вираження; наявністю деякої кількості архаїчних слів та запозичень; відсутністю будь яких образних засобів; складними, поширеними і ускладненими реченнями; системністю та єдністю; чіткою та логічною структурою. Таким чином, перед перекладачем документів офіційно-ділового стилю постають наступні задачі та вимоги: необхідність якомога ближче наслідувати оригінал, не використовувати емоційно-забарвлену лексику та стилістичні фігури, володіти термінологією та мовними кліше МО та МП, знати мовні традиції (в т.ч. синтаксичні та формальні) стилю МП [5].

Аби досягти адекватності і необхідного рівня еквівалентності при перекладі, перекладач часто змушений вдаватися до міжмовний прийомів і

перетворень – *перекладацьких трансформацій*, класифікувати і структурувати які намагалися багато українських, російських та іноземних мовознавців: Т. Р. Кияк, А.Ф. Архіпов, І.С. Алексєєва, Л. К. Латишев, Л. С. Бархударов, В. Н. Комісаров тощо. Найбільш точною, на нашу думку, є класифікація Л. С. Бархударова, яку ми обрали за основу для нашого дослідження. Вчений виділяє трансформації додавання, вилучення, перестановки та заміни, які можуть бути лексичними або граматичними [3; 4]. Поєднавши погляди вчених, а також власні спостереження, ми пропонуємо виокремити такі підтипи трансформації *додавання*:

1) *Формальне/ структурне додавання* – одному слову МО відповідає декілька слів МП, при цьому їх значення абсолютно паралельні, у перекладі не відбувається деталізації або пояснення, а подається словниковий відповідник.

Everyone [6, с.2]	кожна людина [1, с. 2; ст. 2];
frontiers [6, с.4]	державні кордони [1, с. 4, ст. 19];

2) *Логічний розвиток* – у тексті перекладу додаються одна або декілька лексем, що логічно впливають з ТО. Додаються ті слова, які через ряд причин є зрозумілими у ТО, але потребують додаткового пояснення у ТП.

understanding of these rights and freedoms [6, с.1]	розуміння <i>характеру</i> цих прав і свобод [1, с.1, Преамбула];
indispensable for dignity [6, с.4]	необхідний для <i>підтримання</i> гідності [1, с.5, ст. 6].

3) *Експлікація* – дещо схожий прийом на логічний розвиток. Якщо у МП немає однозначного відповідника деякій лексемі або словосполученню МО, або якщо такий відповідник не доречний у даному контексті, перекладач може застосувати прийом експлікації, тобто пояснення.

fair [6, с.2];	з додержанням усіх вимог справедливості [1, с.3, ст.10];
practice and observance [6, с.4].	виконання релігійних та

	ритуальних обрядів [1, с. 4, ст. 18].
--	---------------------------------------

4) *Елімінація еліпсису* – від однієї лексеми в реченні англійською мовою залежать декілька інших однорідних слів або словосполучень. В такому випадку в МО намагаються уникати повтору, проте в МП такий повтор може бути необхідним для встановлення граматичних і семантичних зв'язків між членами речення, а також для усунення двозначності. Подані в дужках слова у тексті МО не використовуються, вони ілюструють випущені лексеми.

Everyone has the right to seek (asylum) and enjoy in other countries <i>asylum</i> from prosecution [6, с.3].	Кожна людина має право шукати <i>притулку</i> від переслідувань в інших країнах і користуватися цим <i>притулком</i> [1, с.3, ст. 14.1].
Everyone has the right to form (<i>trade unions</i>) and to join <i>trade unions</i> for the protection of his interests [6, с.5].	Кожна людина має право створювати <i>професійні спілки</i> і входити до <i>професійних спілок</i> для захисту своїх інтересів [1, с. 5, ст. 23.4].
in (<i>wedlock</i>) or out of <i>wedlock</i> [6, с.5].	у <i>шлюбі</i> або поза <i>шлюбом</i> [1, с.5, ст. 25.2].

5) *Розпад полісемії* відбувається коли одне слово у МО має декілька синонімічних значень, а тому у сполученні з іншими лексемами не повторюється. В такому випадку, українською мовою це слово перекладатиметься декілька разів, при використанні декількох відповідників із синонімічного ряду.

<i>in determination of</i> his rights and obligations and (<i>in derermination</i>) of any criminal charge against him [6, с.2];	для <i>визначення</i> її прав і обов'язків і для <i>встановлення обґрунтованості</i> пред'явленого їй кримінального обвинувачення [1, с.3, ст.10].
--	--

under national (<i>law</i>) or international <i>law</i> [6, с.3];	за національними законами або за міжнародним правом [1, с. 3,ст. 11.2].
<i>to share</i> in scientific advancement and (<i>to share</i>) its benefits [6, с.6].	брати участь у науковому прогресі і користуватися його благами [1, с.6, ст. 27.1].

Трансформація **вилучення** прослідковується в текстах офіційно-ділового стилю дещо рідше. Ми вважаємо, що це детерміновано необхідністю чітко і точно передати інформацію, не втративши ні семантичних, ні стилістичних характеристик оригіналу. Серед трансформацій влучення ми пропонуємо виділити наступні підтипи:

1) *Формальне/структурне вилучення* – словосполучення перекладаються словом, що абсолютно паралельне йому за значенням, і є його словниковим відповідником.

to pledge oneself [6, с.1];	зобов'язатись [1, с.1, преамбула];
set forth [6, с.2,6];	викладений [1, с.2, ст. 2], проголошений [1, с.6, ст. 28, 30];

2) *Лексичне згортання* – вилучення слова або декількох слів, переклад яких в даному контексті не відіграє значної ролі і може вважатися надлишковим.

highest aspiration of the <i>common</i> people [6, с.1];	високі прагнення людей [1, с.1, Преамбула];
education in elementary and fundamental <i>stages</i> [6, с.5].	початкова і загальна освіта [1, с.6, ст.26].

3) *Усунення надлишкової синонімії* – процес протилежний розпаду полісемії (в якому одне слово мовою оригіналу перекладалася двічі, різними лексемами у МП) Даний процес – зворотній, тобто в МП вживається лише одне слово, якому в МО відповідають дві або більше синонімічних лексеми.

No one shall be arbitrarily <i>deprived of</i>	Ніхто не може бути безпідставно
--	---------------------------------

his nationality nor <i>denied</i> the right to change his nationality [6, с.3].	<i>позбавлений</i> громадянства або права змінити своє громадянство [1, с.4, ст. 15.2].
---	---

Трансформації заміни частин мови є досить частотними у проаналізованому документі. Це спричинено, по-перше, відмінностями у структурах мов, а по-друге, необхідністю зберегти зміст, не спотворюючи його, але пристосовуючи до сучасних мовних традицій ділового стилю МП.

Заміна частин мови:

peace <i>in the world</i> [6, с.1];	<i>загальний</i> мир (noun – adjective) [1, с.1, Преамбула];
-------------------------------------	---

Заміна частин мови + синтаксичної функції:

to promote respect for rights and freedoms and <i>to secure</i> their universal and effective recognition [6, с.1].	сприяти поважанню цих прав і свобод і <i>забезпеченню</i> загального і ефективного визнання (verb – noun; predicate – object) [1, с.1, Преамбула].
---	--

Заміна форми слова:

until proved guilty [6, с.3, ст. 11]	поки винність не буде доведено (past participle – future simple) [1, с.3, ст. 11]
--------------------------------------	---

Однією з найбільш розповсюджених трансформацій, і не лише в досліджуваному нами стилі, є заміна пасивних форм дієслова активними. Це зумовлено характерними ознаками і відмінностями порівнюваних мов: англійська мова – аналітична, в той час як українська – флективна, де граматичні значення і відношення передаються за допомогою закінчень [2, 4]. Розглянемо наступні приклади:

No one shall be held in slavery [6, с.2];	Ніхто не повинен бути у рабстві [1, с.2, ст.4];
These rights and freedoms may in no case be exercised contrary to the purposes and principles of the United	Здійснення цих прав і свобод ні в якому разі не повинно суперечити цілям і принципам Організації

Nations [6, с. 6].	Об'єднаний Націй [1, с.6, ст. 29.3].
--------------------	--------------------------------------

Перестановка або **транспозиція** як тип перекладацької трансформації - це зміна розташування (порядку) мовних елементів в тексті перекладу у порівнянні з текстом оригіналу. Елементами, що можуть зазнавати транспозиції, є зазвичай слова, словосполучення, частини складного речення і самостійні речення в складі тексту [3]. В проаналізованому документі така трансформація досить частотна (наявна майже в кожній статі та преамбулі) і присутня у різних формах:

Whereas it is essential, if man is not to be compelled to have recourse, as a last resort, to rebellion against tyranny and oppression, <u>that human rights should be protected by the rule of law</u> [6, с.1].	Беручи до уваги, що необхідно, <u>щоб права людини охоронялися силою закону</u> з метою забезпечення того, щоб людина не була змушена вдаватися як до останнього засобу до повстання проти тиранії і гноблення [1, с.1, Преамбула].
---	---

Окрім згаданих вище трансформацій, тексти такого типу мають ще ряд характерних особливостей, залучають і інші типи міжмовний перетворень. Одним з таких прийомів є особливий спосіб перекладу модального дієслова *shall* у 2-ій та 3-ій особі однини, що досить часто зустрічається в договорах, контрактах, уставах, військових наказах та інших ділових документах. Перекладач повинен взяти до уваги, що в таких випадках при перекладі слід використовувати теперішній час. Таким чином, у даному контексті і стилі, дієслово у перекладі має відображати відтінок повинності [2, 4]. З проаналізованої нами Декларації можна навести наступні приклади:

No one <i>shall be</i> subjected to arbitrary arrest, detention or exile [6, с.2].	Ніхто <i>не може</i> зазнавати безпідставного арешту, затримання або вигнання [1, с.2, ст.9].
No one <i>shall be</i> arbitrary deprived of his property [6, с.4].	Ніхто <i>не може</i> бути безпідставно позбавлений майна [1, с.4, ст.17.2].

Намагання в максимально стиснутій формі викласти зміст документу призводить до того, що в одному реченні викладаються декілька положень, а тому синтаксична структура речень (особливо українською мовою) дещо ускладнена. Це, в свою чергу, спричинює появу всередині одного речення великої кількості інфінітивних та дієприкметникових зворотів. При перекладі українською мовою смислова нагромадженість речень у тексті зберігається, проте замість інфінітивних зворотів використовуються складнопідрядні речення [3, 5]. Наприклад:

Whereas recognition of the inherent dignity and of the equal and inalienable rights of all members of the human family is the foundation of freedom, justice and peace in the world [6, с.1].	Беручи до уваги, що визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних їх прав є основою свободи, справедливості та загального миру [1, с.1, Преамбула].
---	---

Формальні синтаксичні трансформації, такі як капіталізація або написання у перекладі слів маленькими літерами (замість великих, як у оригіналі) використовуються для надання тексту типової для мови перекладу синтаксичної і граматичної форми, що відповідає нормам і традиціям офіційно-ділових документів [4]. Наприклад:

Now, Therefore THE GENERAL ASSEMBLY proclaims THIS UNIVERSAL DECLARATION OF HUMAN RIGHTS [6, с.1];	Генеральна Асамблея проголошує цю Загальну декларацію прав людини [1, с.1, Преамбула];
<u>Whereas</u> recognition of / <u>Whereas</u> disregard and contempt for/ <u>Whereas</u> it is essential [6, с.1].	<u>беручи</u> до уваги, що визнання / <u>беручи</u> до уваги, що зневажання і нехтування/ <u>беручи</u> до уваги, що необхідно тощо [1, с.1, Преамбула].

Окрім цього, у преамбулі українською мовою після кожного абзацу з завершеною думкою перекладач використовує «і», аби підкреслити, що

основна думка абзацу завершилась, але є інші положення преамбули, які будуть розглянуті нижче.

Суто лексичні трансформації у текстах ділового типу зустрічаються не часто (так як зазвичай являються засобом мовної виразності, додають образності, що недопустимо у текстах, де точна передача фактичної інформації є головним завданням).

Калькування застосовується для мовних одиниць, які не мають безпосереднього відповідника в МП, наприклад: Grand Jury - Велике журі, Magistrate's Court - Магістратський суд. Приклад із декларації всього один: *The General Assembly* - Генеральна Асамблея [1, с.1, Преамбула].

У документі існують також одиничні приклади генералізації та конверсивної заміни (або векторної трансформації). **Конверсивна заміна** або векторна трансформація передбачає заміну агента на пацієнс чи навпаки та заміну дієслова на його конверсив (наприклад, давати – отримувати, купляти – продавати, говорити- слухати тощо) [2]. Приклад векторної трансформації спостерігаємо у статті 11.1:

Everyone charged with a penal offence has the right to be presumed innocent until proved guilty according to law in a public trial at which <i>he has had all the guarantees necessary for his defense</i> [6, с.3].	Кожна людина, обвинувачена у вчиненні злочину, має право вважатися невинною доти, поки її винність не буде встановлена в законному порядку шляхом прилюдного судового розгляду, <i>при якому їй забезпечують усі можливості для захисту</i> [1, с. 3, ст.11.1].
--	---

Отже, в результаті нашого дослідження ми встановили, для офіційно-ділового стилю характерними є граматичні трансформації заміни та перестановки, додавання використовується час від часу, а найменш частотними є трансформації вилучення. Окрім основних граматичних трансформацій, при перекладі текстів ділового стилю використовуються

також додаткові (генералізація та конкретизація, антонімічний переклад, векторна трансформація, калькування, капіталізація тощо), проте вони є не надто численними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Загальна декларація прав людини.
2. Карабан І. В., Мейс Дж. Переклад з української мови на англійську. Навчальний посібник – довідник для студентів вищих закладів освіти / І. В. Карабан, Дж. Мейс. - Вінниця: НОВА КНИГА, 2003. – 608 с.
3. Кияк Т. Р. Теорія і практика перекладу/ Т.О. Кияк, А. М. Науменко, О. Д. Огуй. – Вінниця : Нова Книга, 2006. – 592 с.
4. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / В. Н. Комиссаров. – М.: Высш. шк., 1990. – 253 с.
5. Borisenko I. I. English in international documents and diplomatic correspondence / I. Borisenko, L. I. Yevtushenko, V. V. Daineko. – К. : Logos, 2003. – 411 с.
6. The Universal Declaration of Human Rights.